

ing a sense that multiple manifestations of "I" are only one type of interaction. Analyzed the different sides of the real and virtual experience of "I". Projections "I" in the virtual world are described as creating opportunities for exploration and discovery; However, online interaction can cause confusion and misunderstanding; Online communities can be places of betrayal, hatred and separation. Noted that the experience of creating and playing their own different facets of the real "I" in the virtual world through control multiple characters in different online communities can be much more diverse than the real life experience.

Key words: communications system, Internet, computer mediated communication, virtual self.

Неурова А.Б.

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК НАУКОВЕ ПІДГРУНТЯ ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ У ФАХІВЦІВ ІЗ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Неурова А.Б. Підходи до розуміння емоційної стійкості як наукове підгрунття її визначення у фахівців з надзвичайних ситуацій. На основі теоретично-психологічного аналізу виявлено синергетично-двохфакторний, синергетично-трьохфакторний психопроцесуальний, синергетично-трьохфакторний моторно-процесуальний, синергетично-чотирьохфакторний, фізіологічний, динамічно-стереотипний, динамічно-екстремальний, чуттєво-деструктивний, афектно-неадекватний, нервово-психоенергетичний, особистісний, інтегративний та емоційно-центричний підходи до розуміння й тлумачення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в екстремальних умовах.

Ключові слова: емоційна стійкість, екстремальні умови діяльності, синергетично-чотирьохфакторний підхід, динамічно-екстремальний підхід, емоційно-центричний підхід, особистісний підхід, інтегративний підхід.

Неурова А.Б. Подходы к толкованию эмоциональной устойчивости как научное основание ее определения в специалистах с чрезвычайных ситуаций.

На основе теоретико-психологического анализа выявлены синергетически-двухфакторной, синергетически-трехфакторной психопроцессуальной, синергетически-трехфакторной моторно-процессуальной, синергетически-четырёхфакторной, физиологический, динамично-стереотипный, динамично-экстремальный, чувственно-деструктивный, аффективно-неадекватный, нервно-психоэнергетический, личностный, интегративный и эмоционально-центрический подходы к пониманию и толкованию эмоциональной устойчивости субъекта деятельности в экстремальных условиях.

Ключевые слова: эмоциональная устойчивость, экстремальные условия деятельности, синергетически-четырёхфакторной подход, динамично-экстремальный подход, эмоционально-центрический подход, личностный подход, интегративный подход.

Постановка проблеми. Психологічна підготовка, а також психолого-педагогічне забезпечення професійної діяльності фахівців із надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах мають бути безперервними. Проте, як правило, вони не охоплюють період, в який фахівці з надзвичайних ситуацій безпосередньо здійснюють професійну діяльність в екстремальних умовах надзвичайної ситуації. Це стосується і забезпечення емоційної стійкості фахівців з надзвичайних ситуацій під час ліквідації наслідків природних, екологічних, технічних і технологічних аварій та катастроф. А така діяльність може тривати від двох-трьох днів до кількох тижнів і навіть, місяців. Тому постає питання про розроблення адекватної психолого-педагогічної моделі забезпечення емоційної стійкості фахівців із надзвичай-

них ситуацій під час ліквідації наслідків природних, екологічних, технічних і технологічних аварій та катастроф. Але для того, щоб розробити таку модель, необхідно визначити сутність і зміст емоційної стійкості фахівців із надзвичайних ситуацій. Щоб вирішити це завдання, передусім, треба виявити наявні підходи до розуміння й тлумачення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в різних емоціонних умовах.

Стан дослідження. Проблема емоційної стійкості займає особливе місце в психологічній науці, оскільки впливає на безпеку діяльності в екстремальних умовах. Її різні аспекти відображені у працях багатьох дослідників. Як свідчить аналіз їх праць, вони виділяють чотири підходи до розуміння й тлумачення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в екстремальних умовах. Перший підхід ґрунтується на взаємодії та взаємовпливу психічних процесів [9; 10; 13 та ін.]; другий – єдності енергетичних та інформаційних характеристик психічних процесів [3; 11; 14; 15; 18 та ін.]; третій – самостійності й визначальній ролі власне емоційної сфери особистості суб'єкта діяльності [1; 7 та ін.]; четвертий – інтеграції різних психічних процесів, особистісних якостей, психофізіологічних і фізіологічних явищ тощо [2; 16 та ін.]. Однак, ці підходи включають різні за змістом психічні процеси та явища, особистісні якості, психофізіологічні й фізіологічні явища, які роблять їх надто широкими, мало корисними для практичного використання щодо забезпечення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в екстремальних умовах. Тому потрібно визначити більш вузькі підходи, які мають відображати один із концептів єдності особистісно-діяльнісного й структурно-функціонального аспектів емоційної стійкості.

Тому **мета** статті полягає у виявленні підходів до розуміння й тлумачення емоційної стійкості фахівців із надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах діяльності.

Виклад основних положень. На основі детального теоретично-психологічного аналізу нами виявлено тринадцять підходів до розуміння й тлумачення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в різних емоціонних умовах. Ці підходи залежать від концептуально-теоретичної позиції авторів.

Так, представники *першого – синергетично-двофакторного підходу* вважають, що емоційна стійкість є результатом взаємодії та взаємовпливу емоційних і вольових процесів, що дозволяє суб'єкту керувати своїми емоціями, використовуючи потенціал волі. Так, Є.А. Мілерян, аналізуючи емоційну стійкість льотчиків, указував на те, що під нею варто розуміти, з одного боку, несприйнятливність до емоціонних факторів, які негативно впливають на психічний стан індивідуума, а з іншого – спроможність контролювати й стримувати (*за допомогою волі – А.Н.*) астенічні емоції, забезпечуючи таким чином успішне виконання необхідних дій [10]. Така спроможність, на думку автора, реалізується тоді, коли суб'єкт діяльності володіє необхідною волею й здатен посередництвом вольового процесу вплинути на емоційний.

К.К. Платонов і Л.М. Шварц, досліджуючи вже «емоційну нестійкість» льотчиків, виявили, що до емоційно нестійких належать ті, які є емоційно-мінливими, тобто емоційно збудливими, схильними до частоті зміни емоційних

станів тощо. Ці автори зазначають: «... Треба пам'ятати, що вирішальним є не само по собі більше чи менше емоційне збудження, а його негативний вплив на навички, на діяльність людини. А це ... пов'язано не лише з особливостями емоційної сфери людини, але і з особливостями її волі» [13, с. 131].

Представники другого – синергетично-трёхфакторного психопроцесуального підходу вважають, що емоційна стійкість залежить від взаємодії та взаємовпливу пізнавальних, емоційних і вольових процесів, завдяки чому суб'єкт діяльності спроможний керувати своїми емоціями, використовуючи потенціал інтелекту й волі, оскільки різні психічні процеси можуть підтримувати, підсилювати або послаблювати, гальмувати один одного. Приміром, на думку П. Фреса, емоційна стійкість характеризується ступенем чутливості суб'єкта до емоціогенних ситуацій, а також мірою збудливості, здатності до самооцінки (за допомогою пізнавальних процесів – А.Б.) й контролю (за допомогою волі – А.Б.) [20].

Представники третього – синергетично-трёхфакторного моторно-процесуального підходу вважають, що емоційна стійкість залежить від взаємодії та взаємовпливу вольових, емоційних і моторних компонентів. Не зважаючи на те, що Л.М. Аболін у більш пізніх працях пропонує під емоційною стійкістю розуміти системну якість особистості [1], він все-таки акцентує увагу на тому, що її системоутворюючим фактором є власне емоційний компонент – переживання. Але в умовах напруженої діяльності переживання опосередковується цілісним процесом саморегуляції в єдності раціональних (розумово-вольових – А.Б), емоційних і тілесних (психомоторних – А.Б.) проявів [1].

На позиції, що емоційна стійкість виявляється як спроможність переборювати стан зайвого емоційного напруження при виконанні складної рухової діяльності силою інтелекту та волі, спочатку стояв і В.Л. Маришук, що видно з його ранніх праць. Проте, у своїй більш пізній праці він визначає емоційну стійкість трохи ширше, включаючи до неї, крім емоційного і вольового компонентів, ще моторику й сенсорику [9], що, фактично, виявляється як *четвертий – синергетично-чотирьохфакторний підхід*. Цей підхід полягає в тому, що на початку діяльності відбувається хаотична взаємодія сенсорних процесів, психомоторики, емоцій та волі в різних комбінаціях, котра з часом переходить в їх організовану цілеспрямовану взаємодію, що забезпечує емоційну стійкість суб'єкта діяльності. Приміром, К.К. Платонов емоційну стійкість розглядає як складне утворення, в якому виділяється емоційно-вольова, емоційно-моторна та емоційно-сенсорна стійкість. Під емоційно-вольовою стійкістю автор розуміє ступінь вольового володіння особистістю своїми емоціями, під емоційно-моторною – ступінь порушення психомоторики під впливом емоцій, під емоційно-сенсорною – ступінь порушення сенсорних дій [12]. При цьому увага звертається на те, що емоційна стійкість характеризує спроможність суб'єкта не лише керувати своїми емоціями, але й зберігати високу професійну працездатність, здійснювати складну чи небезпечну діяльність без особливого напруження, не зважаючи на емоціогенні зовнішні впливи [12].

Отже, на основі аналізу чотирьох підходів можна зробити висновок про те, що емоційна стійкість суб'єкта діяльності в екстремальних умовах залежить не

лише від емоцій, які виникають у цих умовах, але і від пізнавальних процесів, сили волі й психомоторики.

Представники *п'ятого* – *фізіологічного підходу*, до якого належать Р.А. Тигранян [19] та ін., емоційну стійкість суб'єкта діяльності прирівнюють до здатності вищих відділів мозку підтримувати функціональну активність симпатико-адреналової системи організму в незвичайних ситуаціях. На думку Р.А. Тиграняна, це дозволяє особистості формувати стійке стресове напруження і за його допомогою долати негативний вплив емоціогенних чинників. Це можливо тому, що вищі відділи мозку здатні підтримувати активність симпатико-адреналової системи й стимулювати вплив на систему гіпофізу – кору наднирок, функціонування якої своєю чергою впливає на інші системи організму. А низькі функціональні можливості мозку, які запускають симпатико-адреналову й гіпофізарно-надниркову системи, а також слабкість самих цих систем обмежують стресову реакцію, що призводить до швидкого виснаження організму й спричиняє розвиток важких розладів і захворювань [19].

Представники *шостого* – *нервово-психоенергетичного підходу* визначають емоційну стійкість, як спроможність організму пристосуватися до нових умов та спроможність суб'єкта надійно виконувати свою діяльність за рахунок оптимального використання резервів нервово-психічної енергії. На їхню думку, емоційна стійкість суб'єкта діяльності пов'язана з витратою нервово-психічної енергії в цілому або окремими компонентами нервової системи, а також залежить від типу його темпераменту. Так, Г. Сельє доводить, що при дії на організм індивіда негативних стрес-факторів, виникає типовий комплекс змін – загальний адаптаційний синдром (неспецифічна реакція організму як відповідь на несприятливий вплив) [15]. Він виділяє три стадії цього загального адаптаційного синдрому: стадію тривоги, яка виникає при першій появі стресора; стадію резистентності (адаптації), яка настає у випадку тривалої дії стресора й необхідності підтримати захисні реакції організму; стадію виснаження, яка відображає порушення механізмів регуляції захисно-пристосувальних механізмів боротьби організму з надто тривалим впливом стресорів [15]. При цьому особлива увага автором звертається на роль адаптаційної енергії як основи індивідуальної спроможності переносити вплив стресорів.

Досліджуючи емоційне реагування, Е. Гельгорн і Дж. Луфборроу дійшли висновку, що емоційна стійкість індивіда залежить від переважаючої активності вегетативної нервової системи: чим більше симпатичне порушення, тим вище рівень активності вищої нервової системи, готовність всіх органів і систем організму до функціонування на межі їхніх можливостей, а отже і психічної діяльності [3]. І вони певною мірою мають рацію, оскільки експериментально встановлено, що при різних емоційних станах той самий індивід по-різному переносить стресовий вплив. Приміром, в агресивному стані стрес переноситься, краще, ніж у стані тривоги, імовірно, тому, що стан агресії виражає крайню форму симпатичної переваги.

Отже, на основі аналізу позицій представників цього підходу видно, що емоційна стійкість суб'єкта діяльності в екстремальних умовах залежить і від резерву його нервово-психічної енергії, типу темпераменту.

Представники сьомого – динамічно-стереотипного підходу вказують на те, що емоційна стійкість залежить від міцності динамічних стереотипів. Наявність міцного динамічного стереотипу свідчить про високу емоційну стійкість, а його зміна, руйнування – про відповідну емоційну нестійкість. У цій площині лежать дослідження У. Кеннона [8], І.П. Павлова [11] та ін. Така позиція дослідників пояснюється тим, що в кожній людині більшість емоційних станів пов'язана з процесами вищої нервової діяльності, які протікають у корі головного мозку. Особливого значення, на думку авторів, набуває формування нових умовних зв'язків чи їхнє переформування і руйнування. Як відомо, у фізіології ці процеси відповідно називаються установкою, переформуванням і руйнуванням динамічного стереотипу. Сутність цього явища полягає в тому, що кора головного мозку постійно сприймає велику кількість подразнень, які викликають суворо визначену умовно-рефлекторну реакцію. Організм людини не має можливості відповідати на кожен подразник окремо. Одна з головних особливостей вищої нервової діяльності саме полягає в тому, що всі зовнішні подразники сприймаються як система впливу, котра викликає не окрему, а системну реакцію організму. Тому кожен комплекс провокує реакцію всієї сформованої раніше функціональної системи, що додає умовним реакціям стереотипний характер. Однак, кожне повторне комплексне реагування неминуче включає якийсь новий подразник, який виник у результаті мінливості зовнішнього середовища. Таким чином, реакція організму становить собою вже не копію попередньої реакції, а лише один з її варіантів, у якому з'явилися ознаки пристосування до умов, які змінилися [11].

Представники *восьмого – чуттєво-деструктивного підходу* вважають, що емоційна стійкість суб'єкта залежить від його чутливості до емоційних подразників і ступеня порушення механізмів регулювання. До представників цього підходу належить і Я. Рейковський, котрий у своїй роботі «Експериментальна психологія емоцій» пропонує розглядати емоційну стійкість у двох значеннях. У першому, як різний ступінь чутливості до емоційних подразників; у другому – як різний ступінь порушення психічних механізмів регуляції під впливом емоційного збудження [14]. Автор вважає, що деяким особистостям властивий високий ступінь емоційної стійкості через низьку емоційну чутливість. Тому «для того, щоб викликати в нього прояв емоційного порушення, необхідно застосовувати більш сильні подразники» [14, с. 263].

Представники *дев'ятого – динамічно-екстремального підходу* визначають емоційну стійкість суб'єкта діяльності, як динамічне утворення, яке формується вже в екстремальних умовах у процесі пристосування до них. Дослідники вказують на те, що в процесі пристосування до умов екстремальної ситуації, відбувається якісна трансформація емоційних характеристик і рис суб'єкта діяльності, яка й забезпечує його емоційну стійкість.

На таких позиціях стоїть Л.Г. Дика, яка емоційну стійкість розглядає як динамічне новоутворення, котре формується в умовах екстремальної діяльності та протистоїть емоційній вразливості [5]. Вона акцентує увагу на тому, що така трансформація відбувається внаслідок зміни станів суб'єкта діяльності, які сприяють формуванню нових інтегративних якостей особистості, котрі своєю чер-

гою підвищують його адаптивність і стресостійкість до екстремальних умов діяльності [4].

Представники *десятого – особистісного підходу* вважають, що емоційна стійкість суб'єкта являє собою особистісну полісистемну якість чи властивість. Так, у вузькому розумінні емоційну стійкість С.П. Бочарова, О.М. Бандурка і С.В. Землянська розкривають як інтегративну полісистемну якість індивіда, яка обумовлює продуктивність діяльності та адекватність поведінки в екстремальних стресових умовах [2].

У вимірах цього підходу емоційна стійкість розуміється як наявність відповідних і достатніх рис та якостей особистості. Основними ознаками афективної стійкості, приміром, Р.Б. Кеттел вважає такі риси особистості, як відсутність невротичних симптомів та іпохондричних проявів, стійкість інтересів, теплплічність, наполегливість, спокій та ін. [21]. Однак, таке трактування емоційної стійкості низка авторів вважає неповним, тому що воно не враховує фізичну й нервову витривалість людини, її фізичне здоров'я. У цьому зв'язку О.О. Сиротін включає до емоційної стійкості параметри, які характеризують нервову й фізичну витривалість, – здатність людини успішно розв'язувати складні й відповідальні завдання в напруженій емоціогенній обстановці «...без значного негативного впливу останньої на самопочуття, здоров'я й подальшу працездатність людини» [16, с. 1].

Отже, при визначенні емоційної стійкості фахівця з надзвичайних ситуацій слід також враховувати певну сукупність його особистісних властивостей та якостей, а також фізичну підготовленість.

Представники *одинадцятого – афектно-неадекватного підходу* вказують на те, що порушення емоційної стійкості суб'єкта відбувається внаслідок виникнення «афекту неадекватності» – це підвищеної вразливості, упертості, негативізму, замкнутості, загальмованості. На цьому акцентує увагу Л.С. Славіна [17, с. 3] та ін. Це певним чином може виявлятися й у фахівців із надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах діяльності.

Представники *дванадцятого – інтегративного підходу* емоційну стійкість суб'єкта розуміють як складне утворення, яке є результатом інтегральної взаємодії емоцій, волі, інтелекту, мотивації, властивостей особистості, сили нервової системи, фізіологічних процесів тощо у різних комбінаціях (*від чотирьох і більше компонентів – А.Б.*). Приміром, П.Б. Зільберман, визначає емоційну стійкість як інтегральну особливість особистості (психіки), яка відображає взаємодію емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності та «забезпечує оптимально успішне досягнення мети діяльності в складній емоційній обстановці» [6, с. 152].

Представники *тринадцятого – емоційно-центричного підходу* доводять, що емоційна стійкість суб'єкта залежить лише від стану та особливостей функціонування його емоційної сфери, виду емоцій, характеру протікання в ній емоційних реакцій, їх знаку, інтенсивності тощо. Вони виходять із того, що будьякий психічний процес (пізнавальний, емоційний, вольовий) відносно незалежний від інших і має специфічні особливості. Стосовно емоційного процесу це

означає, що ні вольові, ні пізнавальні процеси, ні тим більше властивості особистості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), незважаючи на їх взаємозв'язок, не обов'язково входять до його складу. Так, К.Е. Изард, відповідаючи на поставлені ним же питання про те, стійкими чи мінливими є емоції, вказує на відмінність між емоційним станом і емоційною рисою людини. На його думку, хоча пізнавальні процеси і можуть впливати на емоційні, але вони самі не є необхідною частиною емоцій [7].

У цьому підході позитивним є те, що його представники вказали на власне емоційний характер емоційної стійкості. Ми згодні з представниками цього підходу і вважаємо, що емоційний компонент дійсно є визначальним, центральним у структурі емоційної стійкості суб'єкта діяльності, оскільки, як видно з нашого аналізу, через нього тим чи іншим чином відображається інтегрований вплив інших – не емоційних компонентів – на емоційну сферу суб'єкта діяльності.

Висновки. Таким чином, на основі теоретично-психологічного аналізу нами виявлено синергетично-двохфакторний, синергетично-трьохфакторний психопроцесуальний, синергетично-трьохфакторний моторно-процесуальний, синергетично-чотирьохфакторний, фізіологічний, динамічно-стерестипний, динамічно-екстремальний, нервово-психоенергетичний, чуттєво-деструктивний, афектно-неадекватний, особистісний, інтегративний та емоційно-центричний підходи до розуміння й тлумачення емоційної стійкості суб'єкта діяльності в екстремальних умовах, які необхідно врахувати при визначенні емоційної стійкості фахівців із надзвичайних ситуацій в екстремальних умовах діяльності й розробленні психолого-педагогічної моделі її забезпечення під час ліквідації ними наслідків природних, екологічних, технічних і технологічних аварій та катастроф.

Список використаних джерел

1. Аболин Л.М. Методики изучения эмоций в спорте / Л.М. Аболин. – Казань: Казанский ун-т, 1985. – 100 с.
2. Бочарова С.П. и др. Психология управления / С.П. Бочарова, А.М. Бандурка, Е.В. Землянская. – Харьков: ООО – «Фортуна-прес», 1998. – 464 с.
3. Гельгорн Э., Луфбороу Дж. Эмоции и эмоциональные расстройства. Нейрофизиологическое исследование: [пер. с англ. О.С. Виноградовой] / Э. Гельгорн, Дж. Луфбороу. – М.: Мир, 1966. – 672 с.
4. Дикая Л.Г. Деятельность и функциональное состояние: активационный компонент деятельности / Л.Г. Дикая // Психологические проблемы профессиональной деятельности. – М.: Наука, 1991. – С. 93-111.
5. Дикая Л.Г. Становление новой системы психической регуляции в экстремальных условиях деятельности / Л.Г. Дикая // Принцип системности в психологических исследованиях. – М.: Наука, 1990. – С. 103-114.
6. Зильберман П.Б. Эмоциональная устойчивость оператора / П.Б. Зильберман // Очерки психологии труда. – М.: Наука, 1974. – С. 138-172.
7. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Е. Изард. – Спб.: Питер, 1999. – 464 с.
8. Кеннон У. Физиология эмоций / У. Кеннон. – Л.: «Прибой», 1927. – 156 с.
9. Маришук В.Л. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности / В.Л. Маришук. – М.: Политиздат, 1989. – 319 с.

10. Милерян Е.А. Психологический отбор летчиков / Е.А Милерян. – Киев: АПН УССР, 1966. – 235 с.
11. Павлов И.П. Полн. собр. соч. / И.П. Павлов. – [Изд. 2. – Т.3. – Кн.2]. – М.-Л.: Изд.-во АН СССР, 1951. – 229 с.
12. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий / К.К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с.
13. Платонов К.К., Шварц Л.Н. Очерки психологии для летчиков / К.К. Платонов, Л.Н. Шварц. – М.: Воениздат, 1948. – 191 с.
14. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций / Я. Рейковский. – М.: Прогресс, 1979. – 392 с.
15. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – М.: Прогресс, 1979. – 112 с.
16. Сиротин О.А. Экспериментальное исследование психофизиологической природы эмоциональной устойчивости: автореф. дис... канд. психол. наук : спец. 19.00.02 «Психофізіологія» / О.А. Сиротин. – М., 1972. – 18 с.
17. Славина Л.С. Дети с аффективным поведением / Л.С. Славина. – М.: Просвещение, 1966. – 150 с.
18. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии / Я. Стреляу Я. – М.: Прогресс, 1982. – 231 с.
19. Тигранян Р.А. Стресс и его значение для организма / Р.А. Тигранян. – М.: Медицина, 1989. – 272 с.
20. Фрес П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология: Мотивация, эмоции и личность / Поль Фрес, Жан Пиаже. – М.: Прогресс, 1975. – 270 с.
21. Cattell R.B. Personality & mood by questionnaire (A handbook of interpretive theory, psychometrics, and practical procedures) / R.B. Cattell. – San Francisco, Washington, London: Jossey-Bass Publishers, 1973. – 476 p.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Abolin L.M. Metodiki izuchenija jemocij v sporte / L.M. Abolin. – Kazan': Kazanskij un-t, 1985. – 100 s.
2. Bocharova S.P. i dr. Psihologija upravlenija / S.P. Bocharova, A.M. Bandurka, E.V. Zemljanskaja. – Har'kov: OOO – «Fortuna-pres», 1998. – 464 s.
3. Gel'gorn Je., Lufborou Dzh. Jemocii i jemocional'nye rasstrojstva. Nejrofiziologicheskoe issledovanie: [per. s angl. O.S. Vinogradovoj] / Je. Gel'gorn, Dzh. Lufborou. – М.: Mir, 1966. – 672 s.
4. Dikaja L.G. Dejatel'nost' i funkcional'noe sostojanie: aktivacionnyj komponent dejatel'nosti / L.G. Dikaja // Psihologicheskie problemy professional'noj dejatel'nosti. – М.: Nauka, 1991. – S. 93–111.
5. Dikaja L.G. Stanovlenie novoj sistemy psihicheskoj reguljicii v jekstremal'nyh uslovijah dejatel'nosti / L.G. Dikaja // Princip sistemnosti v psihologicheskikh issledovanijah. – М.: Nauka, 1990. – S. 103–114.
6. Zil'berman P.B. Jemocional'naja ustojchivost' operatora / P.B. Zil'berman // Oчерки psihologii truda. – М.: Nauka, 1974. – S. 138–172.
7. Izard K. Je. Psihologija jemocij / K.E. Izard. – Spb.: Piter, 1999. – 464 s.
8. Kennon U. Fiziologija jemocij / U. Kennon. – L.: «Priboj», 1927. – 156 s.
9. Marishhuk V.L. Rezervy chelovecheskoj psihiki: Vvedenie v psihologiju aktivnosti / V.L. Marishhuk. – М.: Politizdat, 1989. – 319 s.

10. Milerjan E.A. Psihologicheskij otkor letchikov / E.A Milerjan. – Kiev: APN USSR, 1966. – 235 s.
11. Pavlov I.P. Poln. sobr. soch. / I.P. Pavlov. – [Izd. 2. – T.3. – Kn.2]. – M.-L.: Izd.-vo AN SSSR, 1951. – 229 s.
12. Platonov K.K. Kratkij slovar' sistemy psihologicheskikh ponjatij / K.K. Platonov. – M.: Vysshaja shkola, 1984. – 174 s.
13. Platonov K.K., Shvarc L.N. Ocherki psihologii dlja letchikov / K.K. Platonov, L.N. Shvarc. – M.: Voenizdat, 1948. – 191 s.
14. Rejkovskij Ja. Jeksperimental'naja psihologija jemocij / Ja. Rejkovskij. – M.: Progress, 1979. – 392 s.
15. Sel'e G. Stress bez distressa / G. Sel'e. - M.: Progres, 1979. - 112 s.
16. Sirotin O.A. Jeksperimental'noe issledovanie psihofiziologicheskij prirody jemocional'noj ustojchivosti: avtoref. dis... kand. psihol. nauk : spec. 19.00.02 «Psihofiziologija» / O.A. Sirotin. – M., 1972. – 18 s.
17. Slavina L.S. Deti s affektivnym povedenim / L.S. Slavina. – M.: Prosveshhenie, 1966. – 150 s.
18. Streljau Ja. Rol' temperamenta v psihicheskom razvitii / Ja. Streljau Ja. – M.: Progress, 1982. – 231s.
19. Tigranjan R.A. Stress i ego znachenie dlja organizma / R.A. Tigranjan. – M. : Medicina, 1989. – 272 s.
20. Fres P., Piazhe Zh. Jeksperimental'naja psihologija: Motivacija, jemocii i lichnost' / Pol' Fres, Zhan Piazhe. – M.: Progress, 1975. – 270 s.
21. Cattell R.B. Personality & mood by questionnaire (A handbook of interpretive theory, psychometrics, and practical procedures) / R.B. Cattell. – San Francisco, Washington, London: Jossey-Bass Publishers, 1973. - 476 p.

Neurova A.B. Approaches to understanding the emotional resilience as a scientific basis of its definition by emergency experts. In this research article on the basis of the detailed theoretically-psychological analysis thirteen approaches to understanding and interpreting the emotional resilience of an actor are discovered in different emotiogenic conditions.

First - synergistically two-factor approach is that the emotional resilience is construed as a result of cooperation and mutual interaction of emotional and volition processes; second - synergistically three-factor psychoprosessual approach – as cooperation and mutual interaction of reasoning, emotional and volition processes; third - synergistically three-factor motor--processual approach – as cooperation and mutual interaction of volition, emotional and motorial components; forth - synergistically four-factor approach - as mutual interaction of sensory processes, psychomotor system, emotions and will; fifth - physiological approach – as a capability of higher brain divisions to support the functional activity of sympathoadrenal system of organism in emergencies; six - neuro-psycho-energetic approach – as a capability of organism to adapt to new conditions through optimal use of neuro-psyche energy reserves; seventh – dynamic-stereotyped approach – as an endurance of a dynamic stereotype; eighth - sensory-destructive approach – as an absence of dependence from the sensibility to emotional stimulants; ninth- dynamically-extreme approach – as a dynamic entity that is already formed in extremal conditions in the process of adapting to them; tenth – personal approach – as a personal semi-systematic quality or property; eleventh - affective-inadequate approach – as a violation of the interpreting the emotional resilience of an actor as a result of emergence of "the inadequacy of passion"; twelfth - integrative approach as a difficult entity which is a result of the integral cooperation of different in content of phenomena and processes; thirteen - emotionally-centric approach – as an entity which depends only on the peculiarities of emotional sphere functioning.

Key words: emotional resilience, extreme working conditions, synergistically four-factor approach, dynamically-extreme approach, - emotionally-centric approach, personal approach, integrative approach.

Панасенко Н.М.

ВПЛИВ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОЗДІЙСНЕННЯ ЛІКАРЯ

Панасенко Н.М. Вплив синдрому емоційного вигорання на професійне самоздійснення лікаря. У статті викладено результати емпіричного дослідження, що висвітлюють особливості впливу синдрому емоційного вигорання на професійне самоздійснення лікаря. Встановлено негативний вплив симптомів емоційного вигорання на загальний рівень професійного самоздійснення лікаря, а також його зовнішньопрофесійне та внутрішньопрофесійне самоздійснення. Самоефективність лікаря залежить від загального рівня професійного самоздійснення, від наявності в нього проекту власного професійного розвитку, постійної постановки та досягнення нових професійних цілей. Рівень розвитку внутрішньої мотивації лікаря впливає на загальний рівень його професійного самоздійснення, на потребу у професійному вдосконаленні, на використання власного професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями та розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії.

Ключові слова: лікар, професійне самоздійснення, мотивація, самоефективність, синдром емоційного вигорання.

Панасенко Н.М. Влияние синдрома эмоционального выгорания на профессиональное самоосуществление врача. В статье изложены результаты эмпирического исследования, освещающие особенности влияния синдрома эмоционального выгорания на профессиональное самоосуществление врача. Установлено негативное влияние симптомов эмоционального выгорания как на общий уровень профессионального самоосуществления врача, так и на его внешнепрофессиональное и внутрипрофессиональное самоосуществление. Самоэффективность врача зависит от общего уровня профессионального самоосуществления, от наличия у него проекта собственного профессионального развития, постоянной постановки и достижения новых профессиональных целей. Уровень развития внутренней мотивации врача влияет на общий уровень его профессионального самоосуществления, на потребность в профессиональном совершенствовании, на использование собственного профессионального опыта и достижений другими специалистами и раскрытия личностного потенциала и способностей в профессии.

Ключевые слова: врач, профессиональное самоосуществление, мотивация, самоэффективность, синдром эмоционального выгорания.

Постановка проблеми. Реалії сучасного світу потребують постійної активізації розвитку особистості, її творчого потенціалу. Особистість самостійно обирає ситуацію та шлях свого розвитку, свого професійного самоздійснення, постійно змінюючи себе у внутрішньопрофесійному і зовнішньопрофесійному аспектах [2]. Також треба зауважити, що досить часто поряд с професійним зростанням у лікаря може спостерігатися професійний спад, який може бути обумовленим особистісними проблемами, чи непорозумінням та помилками в стосунках з пацієнтами або з колегами, що може супроводжуватися накопиченням негативних емоцій. При цьому у лікаря може спостерігатися синдром емоційного вигорання, який, у свою чергу, може у зворотному напрямку впливати на професійне самоздійснення лікаря і гальмувати його розвиток.